

A VALLÁS A KOMMUNIZMUS IDEJÉN

A *Concilium* című nemzetközi folyóirat hét nyelven jelenik meg, évente ötször. Mint már neve is jelzi, közvetlenül a II. Vatikáni zsinatot követően avval a céllal jött létre, hogy a zsinati okmányokban megfogalmazott teológiát folytassa és elmélyítse.

A *Concilium* legutolsó, 2000/3. száma közlőről érint bennünket, hiszen a vallás helyzetét vizsgálja a kommunizmusban. Az írások két részre oszlanak: egy részük visszapillant a múltba, másik részük viszont a jelen feladataival néz szembe. A számot összeállító szerkesztők — Tomka Miklós és Paul Zulehner — bevezető tanulmányukban a múltról szövegezik: a hatalom mindenütt arra törekedett, hogy korlátozza, idővel pedig megszüntesse az egyházak tevékenységét. A túlélésre két szélsőséges alternatíva kínálkozott: egyrészt a rendszerhez való alkalmazkodás, ahogyan ez a papi békemozgalmakban megjelent; másrészt pedig az illegálitásba vonulás, vagy legalábbis a távolmaradás a hivatalos állami és egyházi szervektől. Persze az egyházak helyzete jelentősen eltért egymástól az egyes országokban.

Saját múltunkat többé-kevésbé ismerjük. A magyar olvasó talán a csehszlovákiai történeteket olvassa a legnagyobb érdeklődéssel. Már csak a szerzők személye miatt is. Jan Sokol Prágában született 1936-ban. Három gyermekes családapa, aki 1964-től 1990-ig szoftver-fejlesztésben dolgozott matematikusként. 1997-ben ő is aláírta a Chartát, 1990-1992-ben a csehszlovák parlament alelnöke, 1993-tól a prágai egyetem filozófia tanára, 1998-tól Csehország oktatásügyi minisztere. Oto Mádr 1917-ben született 1942-ben szentelték pappá. 1950-től a prágai egyetem teológiai tanára, 1951-ben azonban letartóztatják az egyetemisták lelkipásztori gondozása miatt, majd életfogytiglani börtönre ítélik. 1966-ban feltételesen szabadlábra helyezik, majd — miután a kormány engedélyével részt vesz a Pax Christi és a Prágai Békekonferencia közös konferenciáján — újból bebörtönzik. Tizenkét éven át szerkeszt egy szamizdat kiadásban megjelenő teológiai folyóiratot. Miloslav Vlk ma Prága bíboros érseke és az Európai Püspöki karok Konferenciájának elnöke. A rendszerváltozás előtt — már fölszentelt papként — éveken át ablakpucolóként dolgozott.

Mindhárom írása izgalmas és tanulságos olvasmány. Itt csak részleteket ragadhatunk ki.

Oto Mádr a szemtanú hitelességével mondja el a — jórészt csak híresztelésekből ismert — titkos püspökszentelések történetét Csehszlovákiában. A Koinotes nevű földalatti mozgalom csak 1990 után lett ismertté külföldön. Alapítója Felix Davidek, Mádr szerint rendkívül tehetséges és önfeláldozó pap volt. 1952-től két évet töltött börtönben, és ekkor jutott el arra a felismerésre, hogy csak egy földalatti egyháznak van esélye a túlélésre, mert a kommunista hatalom a hivatalos egyházat rövid időn belül felszámolja. Sikerült is elérnie, hogy őt is, más papokkal együtt, titokban püspökké szenteljék. Ettől kezdve viszont gyakorlatilag önállósította magát, és saját földalatti egyházat épített ki. Róma határozott tilalma ellenére titokban tizenhat püspököt szentelt, ezek tovább kilencet. Az általuk fölszentelt papok száma ennél jóval nagyobb, erről mindmáig nincsenek pontos adatok.

Zavaros helyzet állt elő, hiszen Davidek házas férfiakat is szentelt pappá, sőt püspökké, majd megkezdte nők pappászentelését is. Lassan egyre inkább függetlenítette magát az egyházjogtól, és profetikusi lendülettel önálló egyházat próbált szervezni nemcsak hazájában, de a szomszédos országokban is. 1988-ban halt meg. A politikai változások után évekig tartott, mire a helyzet tisztázódott. Vlk bíboros minden titokban fölszenteltet felszólított arra, hogy jelentkezék nála, és négy-szemközti megbeszélésen tisztázza helyzetét és szándékait. Sokan éltek a lehetőséggel, és lelkipásztori munkát vállaltak, a nőspapok a görög-katolikus egyházban folytathatták szolgálatukat. Csak egy kemény mag zárkózott el minden tárgyalástól, és maradt távol az egyháztól.

Mádr szerint a történelem váratlanul más-ként alakult. 1985-ben százötvenezer zarándokoltak el Velehradba, majd 1988-ban félmillióan írták alá a szabad vallásgyakorlást követelő petíciót. Tomasek bíboros maga is — részben a földalatti katolikus ellenzék, részben Wojtyła bíboros, II. János Pál pápa hatására — egyre bátrabban mert kiállni az emberi jogok és az egyház védelmében.

Jan Sokol a múltat idéző írása végén néhány mondatban markánsan foglalja össze a jelen tennivalóit. A legfontosabb, hogy az

egyház visszanyerte szabadságát. Fájdalmas tény azonban, hogy nincsenek művelt papok és teológusok — legalább egy nemzedéknyi hiányzik belőlük. A kolostorok újra megnyitották kapuikat, de kevés a szerzetesi hivatás. A hittudományi kar ismét részévé lett a prágai Károly-egyetemnek, a zsinati megújulásra azonban mindmáig képtelennek bizonyult. Az egyházi vezetés kilátástalan harcot folytat az egyház javak visszaadásáért. A gyakorló hívők háromnegyed része a hagyományos falusi népességhez tartozik. A műveltebb városi emberek az egyházat idegennek érzik, a társadalom egyik érdekcsoportjának. A fiatalok közül ezért sokan inkább a szektákhoz fordulnak, vagy egy szabad, semmire sem kötelező vallásosságot keresnek maguknak. Nehezen megközelíthető, de sokat ígérő missziós terület ez, írja Sokol.

Ami a jelent illeti: a politikai változások váratlanul és felkészületlenül érték az egyházakat. Az adottságok, és ennek megfelelően a feladatok és nehézségek eltérőek országonként. Némelyikben (mint a volt NDK-ban és Csehországban) a hívők száma minimálisra csökkent). Többek véleménye szerint az egyházak legnagyobb feladata az, hogy a modernizációval szembenézzenek. Új helyzet állt elő: az egyházaknak a mai pluralista kultúrában kell megtalálniuk a helyüket. Újra meg kell találniuk a hangot a társadalmi nyilvánossággal, be kell kapcsolódniuk a közéletbe. Ennek módzatai azonban még egyáltalán nem eléggé körvonalazódtak. Gondot jelent az is, hogy a keresztények a legtöbb országban hátrányos szociális helyzetbe kerültek. Az egyházi ingatlanok visszaadása csaknem mindegyik országban érdekellentéteket és konfliktusokat szült. Olykor nehéz eldönteni, hogy hol kell az egyháznak érvényesítenie jogait, és hol tanácsosabb lemondania jogos követeléseiről missziójának érdekében.

A hívők számaránya a volt NDK-ban és Csehországban a legkisebb. Vlk bíboros megjegyzi: sokan még ma sem hajlandóak tudomásul venni — a papok és püspökök közül sem, hogy Csehországban a hívők kisebbséget alkotnak (a népességnek alig 30%-a tartozik ide). A politikai változások nyomán sokan — vallási tekintetben is — csodákat vártak: a hitélet hirtelen kivirágzását. A csodavárás európai hangulata elmúlt. A bíboros szerint rossz úton járnak azok, akik még mindig a múltat kívánják vissza, a zsinat vagy a háború előtti állapotokat, de azok is, akik fölös-

leges félelmeket keltenek, visszariadva minden újdonságtól. Gyökeres megújulásra van szükség az egyházban, őszinte és nyílt párbeszédre mind az egyházon belül, mind az egyház és a társadalom között.

Új missziósterület nyílt Közép-Kelet-Európában. Sokban mégis hasonló ez a Nyugat-Európában már jól ismert jelenséghez. Ezt tekintti át tanulmányában Albert Franz, aki 1993-ig Trierben (a volt Nyugat-Németországban) tanított, azóta viszont a drezdai Műszaki Egyetem (a volt Kelet-Németországban) a rendszeres teológiai tanszék vezetője. Nézete szerint keleten a marxizmus tudományos világnézetként deklarálta önmagát, nyugaton viszont a tudomány és a közélet távolodott el a hittől. Az egyház, azon belül pedig a teológia feladata az, hogy ebben a világban tudja hirdetni az Evangéliumot, és hiteles tanúságot tenni róla.

A Magyarországot érintő, illetve magyar szerzőktől származó írásokról itt nem szönlünk külön, hiszen saját múltunkat és jelenünket közvetlen közelből ismerjük. Feltűnő azonban, hogy a cseh és a magyar elemzések mellé csak a Szlovéniával foglalkozó írások állíthatóak terjedelemben is, mélységben is. A ma is marxista Marko Kersevan a poszt-szocializmus ambivalenciáját elemzi az ateista szemével írt tanulmányában. A hetvenes évektől kezdve Magyarországon és Szlovéniában föllendült az érdeklődés a vallás iránt. 1990 után Szlovéniában sokan megütköztek azon, hogy az egyház visszaigényelte egész intézményrendszerét, amelyet a világháború után államosítottak. A szerző véleménye szerint az egyház népszerűségét növelné, ha távolabb maradna a politikától, és kevésbé polemizáló hangon, párbeszédre törekedve szólítaná meg a társadalmat.

Stanko Gerjolj a vallási nevelés lehetőségeit vizsgálja tanulmányában. A családok szocializációs ereje gyengült, a gyerekeket főleg a tévé és a számítógépes játékok kötik le. A demokratizálódás jele, hogy alakulhattak magán- és egyházi iskolák. Hosszú ideje folyik viszont az — eddig eredménytelen — vita arról, hogy az állami iskolákban legyen-e vallási, világnézeti vagy erkölcsi oktatás. A 6–15. éves tanulók 63%-a viszont részt vesz a plébániai hitoktatáson. Ez az arány viszont 5–6%-ra esik vissza az ennél idősebb fiatalok között.

LUKÁCS LÁSZLÓ